

گزارش نظارتی در مورد
«لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز
و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی
که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یک‌صد سال
یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد
(مصوب ۱۳۵۸/۰۲/۱۸)»

لله الحمد

شماره مسلسل: ۱۹۲۹۶
کد موضوعی: ۲۷۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۲/۷/۹

عنوان گزارش:

گزارش نظارتی در مورد
«لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و
کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی
که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یک صد سال
یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد
(مصوب ۱۳۵۸/۰۲/۱۸)»

نام دفتر:

مطالعات فرهنگ و آموزش (گروه ورزش، میراث فرهنگی و گردشگری)

تهیه و تدوین کنندگان:

سیدمحمد بحرینی، سعید شفیعا

اظهارنظرکننده:

یحیی مزروعی‌ایبانه

ناظر علمی:

موسی بیات

ویراستار ادبی:

زهرة عطاردی

طراح گرافیک:

سیده فاطمه ابوطالبی

واژه‌های کلیدی:

۱. حق‌الکشف

۲. حفاری غیرمجاز

۳. عتیقه

۴. میراث فرهنگی

فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
مقدمه.....	۸
اموال فرهنگی-تاریخی موضوع قانون جهت پرداخت حق‌الکشف.....	۱۰
حق‌الکشف اموال فرهنگی-تاریخی در ایران.....	۱۲
تقابل بین حقوق خصوصی و عمومی.....	۱۵
پرداخت حق‌الکشف از زمان تصویب و ابلاغ قانون تاکنون.....	۱۶
تعریف اموال فرهنگی-تاریخی و نحوه پرداخت پاداش به کاشفان این اموال در سایر کشورها...۱۸	۱۸
نقد و بررسی «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از حفاری‌های غیرمجاز مصوب ۱۳۵۸».....	۱۹
نتیجه‌گیری و پیشنهاد.....	۲۱
منابع و مأخذ.....	۲۴

فهرست نمودار و جدول

جدول ۱. اعتبارات حق‌الکشف.....	۱۷
نمودار ۱. مراحل تحویل و پرداخت پاداش به یابندگان و اهداکنندگان آثار تاریخی-فرهنگی..	۲۴

گزارش نظارتی در مورد «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیر مجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی که بر اساس ضوابط بین‌المللی مدت یک صد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد» (مصوب ۱۳۵۸/۰۲/۱۸)

چکیده

مطابق بند «۲» «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیر مجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی که بر اساس ضوابط بین‌المللی مدت یک صد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد» (مصوب ۱۳۵۸/۰۲/۱۸)؛ در صورت کشف تصادفی اموال فرهنگی-تاریخی، کاشف مکلف است آنها را در اسرع وقت به نزدیک‌ترین اداره فرهنگ و آموزش عالی ارائه دهد و متناسب با محل و نوع کشف به وی حق الکشف تعلق خواهد گرفت. در کشورهای اروپایی نیز با دست گذاشتن بر روی اموالی که شخصی آن را کشف کرده، عملاً اقدام به توقیف اموال نمی‌کنند، بلکه چنانچه ارزش ملی داشته باشد، دولت آن را غالباً با قیمتی بالا خریداری و از این طریق، مانع از خروج اشیاء از کشور می‌شود. بر اساس بررسی‌های به عمل آمده در این گزارش، قانون اشاره شده، نه تنها تاکنون اجرایی نگردیده، بلکه نواقص و نارسایی‌های آن از زوایای مختلف مشهود می‌باشد. از این رو، حفظ اموال فرهنگی-تاریخی و جلوگیری از خرید و فروش غیرقانونی و قاچاق آن، نیازمند تصویب قوانین بازدارنده، آگاه‌سازی عمومی و ایجاد مشوق‌های مؤثر به منظور ارتقای انگیزه و افزایش مشارکت‌پذیری مردم در راستای تحویل یافته‌های فرهنگی-تاریخی به صورت تصادفی به نهاد متولی (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) می‌باشد. لذا اصلاح و بازنگری قانون متناسب با مقتضیات جامعه کنونی، از ضروریات است.

« خلاصه مدیریتی

■ بیان /شرح مسئله

تلاش برای جلوگیری از خروج اموال تاریخی فرهنگی، اقدامی در راستای حفاظت از میراث فرهنگی ملی است. در حال حاضر «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری های غیرمجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یکصدسال یا بیشتر از تاریخ به‌عنوان دستاورد ملی باشد» تنها منبع قانونی موجود جهت تشویق یابندگان اموال فرهنگی-تاریخی در کشور است و قانونگذار برای کاشفان اموال فرهنگی-تاریخی به صورت تصادفی، پاداشی را تحت عنوان حق الکشف در نظر گرفته است.

وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در اجرای این قانون و تبصره «۱» ماده (۱۱۸) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶) در سال ۱۴۰۱ اقدام به تهیه و ابلاغ دستورالعملی با عنوان «دستورالعمل پرداخت حق الکشف اموال فرهنگی-تاریخی توقیفی و اتفاقی» با تأکید بر کشفیات توقیفی توسط مأمورین نظارتی نموده و مبالغی نیز تحت این عنوان به کاشفان اموال فرهنگی-تاریخی پرداخت کرده است. اما قانون و دستورالعمل تاکنون نتوانسته کارآمدی لازم برای ترغیب مردم به تحویل اموال فرهنگی-تاریخی کشف شده را فراهم سازد و دارای ابهاماتی است.

■ نقطه نظرات /یافته‌های کلیدی

به رسمیت شناختن مالکیت افراد و ایجاد مشوق های تکمیلی (مثل معافیت از مالیات، پرداخت تسهیلات در حوزه میراث فرهنگی و گردشگری، اعطای لوح های افتخار) یکی از روش های حفظ و نگاهداشت اشیای فرهنگی-تاریخی در داخل کشور و پیشگیری از قاچاق و انتقال این آثار به خارج از کشور است.

قانون اشاره شده به دلایل محدودیت های مالی و بودجه ای، نبود آیین نامه اجرایی شفاف در خصوص کشفیات تصادفی توسط افراد و فرایند دریافت حق الکشف، عدم تشکیل هیئت مرکب از قاضی شرع، دادستان محل و رئیس اداره فرهنگ و آموزش عالی از زمان تصویب و عدم تطبیق مقدار ارزش ریالی حق الکشف متناسب با مفاد قانون قابل اجرا نمی باشد.

هدف از پرداخت پاداش کشف به یابندگان و اهداکنندگان اموال فرهنگی-تاریخی، به معنای صدور مجوز برای انجام حفاری غیرمجاز توسط افراد و نشان دادن آن در قالب کشف تصادفی و متعاقب آن

در یافت حق‌الکشف نبوده و صرفاً رفع خلأ قانونی موجود در راستای برخورد با کشفیات اموال فرهنگی - تاریخی به صورت تصادفی توسط افراد با حسن نیت و جلوگیری از تصمیم آنان به فروش و خروج غیرقانونی اشیاء به دلیل عدم حمایت قانونی در داخل کشور می‌باشد. بديهی است در صورت اثبات عدم تصادفی بودن کشفیات، افراد مرتکب به مجازات قانونی در نظر گرفته شده محکوم خواهند شد.

■ پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

تشریح و اطلاع‌رسانی در خصوص فرایند تحویل یافته‌های فرهنگی - تاریخی به صورت تصادفی و نحوه پرداخت پاداش کشف توسط عموم از ضروریات پرداخت حق‌الکشف است.

با توجه به محدودیت منابع مالی و معنای مستتر در مفهوم عبارت «حق‌الکشف» لازم است تا در بازنگری قانون مورد بررسی، عبارت فوق به «پاداش کشف» تغییر یابد. همچنین ترتیبی اتخاذ شود تا به کشفیات اموال فرهنگی - تاریخی غیرمنقول به صورت تصادفی نیز پاداش کشف تعلق گیرد.

مقدمه

امروزه با پی بردن به ارزش و اهمیت میراث فرهنگی، از آن به‌عنوان میراث بشری یاد می‌شود. میراث فرهنگی، گنجینه‌ای فاخر و گران‌بها، به یادگار مانده از اجداد و نیاکان ما و به‌عنوان شناسنامه تاریخ و هویت اصیل ملت ایران است. این میراث کهن، نشانگر مجد و عظمت مردمی است که سرگذشت‌شان مملو از خاطرات تلخ و شیرین و آثارشان آکنده از تجارب علمی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و دینی است [۱] حفظ و صیانت از این میراث ارزشمند، از جمله وظایف و امور حاکمیتی کشور است که به موازات آن می‌تواند در جهت گسترش مرادوات و روابط فرهنگی با دیگر ملت‌ها و افزایش اقتدار ملی کشور نقش به‌سزایی ایفا نماید [۲]. تقریباً همه کشورها ضرورت صیانت و حفظ اموال فرهنگی - تاریخی را پذیرفته و با پیش‌بینی مبانی قانونی خاص در قوانین داخلی خود سعی در صیانت و جلوگیری از خروج غیرقانونی این اموال دارند. از این رو برای بسیاری، هیچ چیز سخت‌تر از آن نیست که از دور شاهد فروخته شدن اموال فرهنگی - تاریخی کشورشان به بالاترین قیمت‌ها در مؤسسات حراجی و بنگاه‌های دلالی در سراسر دنیا باشند اما نتوانند کاری کنند [۳].

اهمیت اموال فرهنگی - تاریخی به‌عنوان گنجینه‌های ملی به حدی است که بحث از تعرض و غارت آن همه را نگران و مضطرب کرده و آن را در زمره تعدی و تجاوز به هویت تاریخی و ملی می‌پندارند. با مروری بر تاریخ برخی از کشورها به وضوح می‌توان دریافت که این کشورها نه تنها بر حفظ آثار فرهنگی - تاریخی خود توجه ویژه دارند، بلکه همواره در حال تاریخ‌سازی

۱. فروش بحث‌برانگیز مجسمه کوارتزیتی پادشاه توت عنخ آمون در حراجی سال ۲۰۱۹ به قیمت تقریباً ۵ میلیون یورو.

و برنامه‌ریزی برای تقویت اندک داشته‌های تاریخی خود و انتقال آن به آیندگان هستند [۴]. در این راستا می‌توان به کشور ایالات متحده آمریکا اشاره کرد که به‌طور رسمی در سال ۱۷۷۶ میلادی (۲۴۷ سال پیش) به‌عنوان یک کشور مستقل از بریتانیا شناخته شد [۵]. بیشترین آثار تاریخی آمریکا در بافت شهری و معماری شهرهایی مانند واشنگتن دی سی مشهود بوده که متجاوز از ۱۰۹ سال نمی‌باشد [۶]. در خاورمیانه نیز، کشور امارات متحده عربی که تاریخ تشکیل آن به سال ۱۹۷۱ باز می‌گردد، طی کمتر از ۶۰ سال از تاریخ ایجاد آن [۷]، هم‌اکنون دارای ۱۵ موزه رسمی و معتبر است که یکی از آنها، موزه تمدن^۲ می‌باشد که در سال ۲۰۱۴ تأسیس گردیده و از آن به «موزه لوور ابوظبی» یاد می‌شود [۸] و [۹]. رسالت این موزه، زنده نگه داشتن تاریخ امارات از طریق جمع‌آوری نسخ خطی، نقشه‌های تاریخی، آثار باستانی و... است [۹، ۱۰]. خروج و قاچاق اموال فرهنگی-تاریخی از کشورهای متمدن به دیگر کشورها، بیشتر از جنبه مالی آن، جنبه فرهنگی دارد. این در حالی است که در کشور ایران، اموال فرهنگی-تاریخی بعضاً تحت شرایطی غیرقانونی تحصیل و طی فرایندی پس از چندین دست واسطه‌گری به مجموعه‌های خصوصی فروخته شده یا به خارج از کشور قاچاق و آثار تاریخی تمدن چند هزارساله به تاراج می‌رود [۱۱]. بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که کشور امارات متحده عربی، یک مسیر ترانزیت برای انتقال آثار باستانی است تا آثار تاریخی منطقه را به بازارهای بزرگ اروپایی-آمریکایی منتقل کند. به‌نحوی که اموال فرهنگی-تاریخی از کشورهای منطقه از جمله افغانستان، عراق، ایران، یمن، آذربایجان، پاکستان و ترکیه از طریق شهر شارجه به بازارهای بین‌المللی ارسال می‌شود. انتقال یک محموله قاچاق اموال فرهنگی-تاریخی ترکیه به ارزش تقریبی ۶ میلیون دلار از طریق شهر شارجه (چنانکه Campbell و همکاران (۲۰۱۳) گزارش داده‌اند) گویای قاچاق آثار باستانی از طریق این پل ارتباطی است [۳].

در ایران نیز کشف و توقیف تعداد ۳۶۸۰ قلم اشیای فرهنگی-تاریخی در فرودگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) به مقصد کشور دبی در اردیبهشت‌ماه سال ۱۴۰۲ مصداق بارزی از دست‌درازی سوداگران میراث فرهنگی برای تاراج تاریخ ایران است [۱۲]. کشفیات همه‌ساله اشیای فرهنگی-تاریخی طی سال‌های گذشته تاکنون [۱۳] موضوع تازه‌ای نیست، اما گفتنی است که همه این یافته‌ها لزوماً در پی حفاری‌های غیرقانونی به دست نمی‌آیند بلکه بسیاری از آنها به‌صورت کاملاً اتفاقی و در حین عملیات‌هایی از قبیل حفر چاه، فعالیت‌های عمرانی، راه‌سازی، تسطیح زمین‌های کشاورزی یا دیگر فعالیت‌های این‌چنینی کشف می‌شوند [۱۴] که غالباً دارای ارزش مالی بالایی بوده اما به‌دلیل برخی نارسایی‌های قانونی و برخورد سطحی نهادهای متولی با یابندگان، این افراد ترجیح می‌دهند در نقطه مقابل قوانین و مقررات موجود، گام بردارند. همچنین به‌دلیل عدم تأمین و تخصیص بودجه کافی و بسته‌های تشویقی، در خوش‌بینانه‌ترین حالت، رقم بسیار ۱. برای مثال می‌توان به‌نماد لینکلن (به‌عنوان نماد عدالت و برابری) اشاره کرد.

2. Crossroad of Civilizations

اندکی به یابندگان و اهداکنندگان اموال فرهنگی-تاریخی تعلق می‌گیرد. به نظر، این مسائل در درجه اول به قانون باز می‌گردد^۱ که هیچ تناسبی با قوانین حمایتی حاکم بر میراث فرهنگی در بسیاری از کشورهای پیشرفته ندارد و زمینه‌های لازم برای تشویق یابندگان و اهداکنندگان اموال فرهنگی-تاریخی فراهم نمی‌سازد [۱۵]. قانونگذار، چنان این اموال را جنبه ملی بخشیده و بروکراسی‌های مبهم و پیچیده اداری در نحوه تحویل اشیا مکشوفه و پرداخت پاداش بر آن حاکم نموده که عملاً یابنده را ترغیب می‌نماید که به جای تحویل یافته‌ها به نهاد متولی، مسیر غیرقانونی فروش آثار در بازار آزاد را برگزیده و در قبال آن از یک دستاورد مالی قابل توجه تابعاً ثروتی چشمگیری بهره‌مند گردد که اینها همه معلول ضعف و خلأهای قانونی است [۱۴، ۱۶].

شایان ذکر است که بین حفاران غیرمجاز و افرادی که به صورت تصادفی اموال فرهنگی-تاریخی را می‌یابند از نظر قصد و نیت تفاوت وجود دارد. لذا شناسایی هر کدام از این دو گروه مستلزم احراز نحوه و چگونگی تحصیل اموال است. بدیهی است عدم شفافیت لازم در جزئیات و نحوه پرداخت حق‌الکشف و پاداش (به ترتیب به یابندگان و اهداکنندگان) منجر به ترغیب عموم به انجام حفاری غیرمجاز و نمایش آن به صورت تصادفی، ایجاد شبکه‌های دلالی و قاچاق و در نهایت خروج آثار از کشور را در پی خواهد داشت. در مجموع، صرف نظر از اقدامات سوداگران و حفاران غیرمجاز اموال فرهنگی-تاریخی که در هر صورت اهداف غیرقانونی در پشت پرده دارند، به نظر می‌رسد یکی از دلایل مهم خروج اموال فرهنگی-تاریخی نبود صراحت قانونی، نبود شفافیت و اطلاع‌رسانی عمومی در خصوص نحوه و چگونگی دریافت حق‌الکشف به یابندگان/اهداکنندگان اموال و عدم تناسب ارزش یافته‌های تاریخی با مقدار پاداش اعطایی به یابندگان است. این گزارش با هدف بررسی و نظارت بر «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیا عتیقه و آثار تاریخی که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یکصد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد»^۲ به عنوان تنها منبع قانونی جهت پرداخت حق‌الکشف به یابندگان اموال فرهنگی-تاریخی به صورت تصادفی (موضوع بند دوم ماده واحده) است.

|| «» || اموال فرهنگی-تاریخی موضوع قانون جهت پرداخت حق‌الکشف

موضوع اصلی در حوزه میراث فرهنگی، این است که اساساً به چه اموالی اشیا عتیقه و یا اموال فرهنگی-تاریخی گفته می‌شود. به عبارتی دیگر، چه آثاری را می‌توان در زمره میراث فرهنگی قلمداد نمود. به این مهم نخستین بار در ماده (۱) قانون راجع به حفظ آثار ملی به این ترتیب اشاره شده است: کلیه آثار صنعتی و ابنیه

۱. هر چند قانون مورد بررسی نامناسب ارزیابی نمی‌شود و بنیان خوبی در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی قرار داده است. اما لازم است با پاره‌ای تغییرات و اصلاحات کارآمدی لازم را بدست آورد.

۲. حکم مزبور در بند «۱» این ماده (در خصوص حفاری‌های غیرمجاز) طبق ماده (۵۶۲) کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵/۰۲/۰۲ نسخ شده است.

واماکنی که تا اختتام دوره سلسله زندیه^۱ در مملکت ایران احداث شده اعم از منقول و غیر منقول جزء آثار ملی ایران محسوب و تحت حفاظت و نظارت دولت می‌باشد [۱۷]. متعاقباً در سال ۱۳۴۳ در قانون مربوط به اهدا اشیا عتیقه به شخصیت‌های ممتاز خارجی (مصوب ۱۳۴۳/۰۳/۲۱) اصطلاح «عتیقه» به کار گرفته شد. در سال ۱۳۵۴ نیز در «قانون معافیت ورود و صدور اشیا عتیقه و آثار فرهنگی و هنری اصیل و معتبر از حقوق و عوارض گمرکی» (مصوب ۱۳۵۴/۰۴/۲۲) به اصطلاح «آثار فرهنگی و هنری اصیل و معتبر» اشاره شد که در متن قانون با عنوان «اموال فرهنگی» مورد استفاده قرار گرفت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، برابر بند «۳» ماده واحده «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیا عتیقه و آثار تاریخی که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یک‌صد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد» (مصوب ۱۳۵۸/۰۲/۱۸) تعریف «اشیا عتیقه» به این نحو مورد بازنگری قرار گرفت؛ اشیا یا آثار هنری که بر طبق ضوابط بین‌المللی یک‌صد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد [۱۸]. این تعریف مجدداً در آیین‌نامه اموال فرهنگی، هنری و تاریخی نهادهای عمومی و دولتی (مصوب ۱۳۸۱/۱۲/۱۴) هیئت وزیران، از اصطلاح «اشیا عتیقه» به «اموال فرهنگی-تاریخی و هنری» تغییر یافت که در این آیین‌نامه به تفصیل به مصادیق آن اشاره گردیده است [۱۹].

۱. هر چند مبتنی بر قانون ثبت آثار ملی مصوب ۱۳۵۲ بدون تأکید بر دوره‌های خاص تاریخی، دارا بودن شأن ملی نیز معیار ثبت آثار ملی شناخته شد.
۲. اموال فرهنگی-تاریخی و هنری به اموالی گفته می‌شود که از نظر علمی، تاریخی، فرهنگی، باستان‌شناسی، دیرین‌شناسی و هنری حائز اهمیت بوده و بیش از یک‌صد سال از تاریخ ساخت یا ایجاد آن گذشته باشد و به یکی از انواع زیر تعلق داشته باشد:
- الف) اموال فرهنگی-تاریخی: به اموالی اطلاق می‌شود که نشانگر تحول حیات و هویت فرهنگی تاریخی انسان یا وقوع وقایع تاریخی در ادوار یا دوره‌هایی خاص باشد و به نحوی از انحاء، گوشه‌ای از حرکت تاریخی- فرهنگی انسان را در مقیاس ملی یا منطقه‌ای یا بین‌المللی نشان دهد یا نشانگر ظهور، حیات و انقراض تمدن‌های تاریخی بوده و از محوطه‌های باستانی واقع در خشکی یا بستر دریاها، در اثر حفاری علمی یا علل دیگر کشف شود.
- ب) «۱» آثار دیرین‌شناسی، شامل مجموعه‌ها و نمونه‌های نادر جانورشناسی، گیاه‌شناسی، معدن‌شناسی، انسان‌شناسی، بقایای نباتی و جانوری ماقبل تاریخ و ترکیبات نادر زمین‌شناسی در حکم اموال فرهنگی-تاریخی محسوب می‌شود.
- ب) اموال تاریخی: این اموال نشانگر وقوع وقایع تاریخی، تاریخ علوم و فنون، تاریخ نظامی و اجتماعی و همچنین زندگی رهبران و مشاهیر تاریخی، علمی، مذهبی، فرهنگی و هنری می‌باشد.
- ج) اموال منقولی اطلاق می‌شود که نشانگر وجوه مختلف زندگی انسان در دوره متأخر تاریخی بوده و پژوهش در آنها موجب بازشناسی صورت تاریخی فرهنگی زندگی جوامع انسانی می‌شود، از قبیل آثار مردم‌نگاری، مردم‌شناسی، فرهنگ و هنر بومی، آرشیه‌های صدا و تصویر و تمبر و امثال آن.
- د) اموال هنری: به کلیه آثار هنری در رشته‌های مختلف هنرهای تجسمی اعم از هنرهای سنتی و بومی یا معاصر، ایرانی یا غیر ایرانی، گفته می‌شود که ساخته مشاهیر هنرمندان رشته‌های مختلف هنری بوده یا در تاریخ هنر، جزء آثار شاخص هنری محسوب شوند یا نشانگر آغاز یا اوج سبک یا مکتب یا دوره هنری مشخص باشند.
- ه) اموال مطالعاتی: قطعاتی از یک اثر فرهنگی تاریخی یا هنری است که فاقد نقش کامل، خط و حیثیت مستقل فرهنگی بوده یا فاقد ارزش حفاظتی باشد و صرفاً از نظر تشخیص دوره تاریخی، جنس و ترکیب عناصر آن ارزش مطالعاتی داشته باشد.
- و) اموال تقلیدی و یا جعلی: به اموالی گفته می‌شود که به‌سوءنیت از روی یک اثر تاریخی فرهنگی و هنری خاص، تقلید یا با استفاده از نقوش، خطوط و اشکال فرهنگی تاریخی در دوره معاصر ساخته شده است.

تبصره «۲»: آثار متعلق به مشاهیر تاریخی فرهنگی و هنری و همچنین آثار نشانگر رویدادهای مهم تاریخی معاصر و همچنین آن دسته از آثار فرهنگی و هنری معاصر که برابر دستورالعمل موضوع این آیین‌نامه درجه یک یا درجه دو تشخیص داده شود، صرف‌نظر از قدمت آن، مشمول مقررات آیین‌نامه مورد اشاره خواهد بود. ماده (۲) - مجموعه اموال فرهنگی-تاریخی یا هنری به اموالی اطلاق می‌شود که علاوه بر ارزش فرهنگی-تاریخی و هنری هر یک از آثار تشکیل‌دهنده آن، اجتماع آنها هویتی مستقل ایجاد و ارزش و حیثیتی مضاعف به‌وجود آورد.

«۲» حق‌الکشف اموال فرهنگی-تاریخی در ایران

مطابق بند «۲» «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یک‌صد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد» (مصوب ۱۳۵۸/۰۲/۱۸)؛ در صورت کشف تصادفی اموال فرهنگی-تاریخی، چنانچه اشیاء مکشوفه از ملک شخصی باشد، در مورد فلزات قیمتی و جواهرات پس از توزین، معادل دو برابر بهای روز ماده خام آن و در مورد سایر اشیاء، نصف بهای تقویم شده به کاشف پرداخت خواهد شد. اگر اشیاء مکشوفه از ملک غیرشخصی به دست آید میزان حق‌الکشف، معادل نصف میزان مقرر در قسمت اول است. لذا چنین برداشت می‌شود که حق‌الکشف در نظر گرفته شده در این قانون صرفاً مربوط به اموال فرهنگی-تاریخی منقول می‌باشد. این در حالی است که اموال فرهنگی-تاریخی شامل اموال غیرمنقول (اعم از گور دخمه، کتیبه‌ها و ...) نیز می‌گردد. از این رو، صرف نظر از آنچه که در تعریف اموال فرهنگی، تاریخی و هنری منقول و مصادیق آن در قسمت اخیر به آن پرداخته شد، از یک دیدگاه، در رابطه با اموال فرهنگی-تاریخی غیرمنقول، در حقوق ایران، دو نوع دَفینه^۱ مطرح است:

اول دَفینه‌هایی که جزء آثار ملی محسوب نمی‌شوند، که طبق ماده (۱۷۳) قانون مدنی (که مطابق با موازین شرعی و نظرات فقهای امامیه نگاشته شده است) حقوق ایران در این بخش مالکیت خصوصی را محترم شناخته و طبق همان قانون، در صورتی که مالک آن مشخص نشود و یا در زمین‌های مباح یافت شود، متعلق به یابنده آن می‌باشد. آن قسمت از فقه که در مورد دَفینه، بحث کرده است، با این بخش از دَفینه مطابقت دارد.

دوم دَفینه‌هایی که جزء آثار ملی محسوب می‌شوند^۲ و طبق ماده‌واحد لایحه قانونی سال ۱۳۵۸ چنانچه حداقل یک‌صد سال از عمر آن بگذرد، عتیقه به شمار می‌آیند. این بخش نیز به دو قسمت تقسیم می‌شود [۲۰]: الف) دَفینه‌هایی که عتیقه^۳ محسوب می‌شوند و به‌طور تصادفی به دست می‌آیند، که طبق لایحه قانونی مذکور، متعلق به دولت است و باینده وظیفه دارد که پیدا شدن آنها را (به مراجع ذی‌ربط) اطلاع دهد و در مقابل حق‌الکشفی متناسب با مال پیدا شده دریافت نماید. در این حالت مالکیت شخصی سلب و

۱. مالی است که در زمین یا بنایی دفن شده و بر حسب اتفاق و تصادف پیدا می‌شود. به عبارت دیگر، مالی دَفینه محسوب می‌شود که مالک معلوم و شناخته شده نداشته باشد.

۲. دَفینه‌هایی که دارای معیارهای مشخص شده در ماده ۱ قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ یا تبصره «۲» قانون تجدید استخدام آقای آندره گدار تبعه فرانسه برای مدیریت باستانشناسی و موزه و کتابخانه مصوب ۱۳۲۳ می‌شوند، جزء آثار ملی به حساب می‌آیند.

۳. مطابق ماده (۱) نظام‌نامه اصلاح شده اجرایی قانون دوازدهم آبان‌ماه ۱۳۰۹ راجع به حفظ آثار عتیقه ایران، کلیه آثار صنعتی اقوامی که تا انتهای زندیه در خاک ایران زندگی کرده‌اند، «عتیقه» نامیده می‌شود.

۴. وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی.

مالکیت دولت جایگزین آن می‌شود.

ب) دفینه‌هایی که عتیقه محسوب می‌شوند و در اثر حفاری‌های، که دارای مجوز از سوی دولت می‌باشند، کشف شوند. در این صورت طبق قانون حفظ آثار ملی مصوب سال ۱۳۰۹ دولت می‌تواند نصف از دفینه‌های یافت شده را به یابنده بدهد و در صورتی که حفاری از سوی خود دولت انجام شود، تمام اشیای یافت شده متعلق به دولت می‌باشد. در اینجا نیز مالکیت شخصی سلب یا محدود شده است.

در کشور ترکیه نیز برابر قانون ۱۳ فوریه ۱۸۶۹ میلادی، وضعیت حقوقی آثار باستانی فقط توسط فقه اسلامی تنظیم می‌شد. این قانون تجارت آزاد آثار باستانی در قلمرو عثمانی را مجاز، اما صادرات آن را ممنوع می‌دانست. یابنده آثار باستانی در زمین خود مالک محسوب می‌شد. براساس این قانون، مالکیت خصوصی بر آثار باستانی یافت شده در قلمرو عثمانی مجاز بود. متعاقباً در سال ۱۸۸۴ قانون دیگری در مورد آثار باستانی تصویب و طبق آن دولت عثمانی خود را مالک تمام آثار باستانی اعلام کرد. این قانون یک استثنا برای مالکیت دولتی در این خصوص ایجاد کرد و آن هم مربوط به آثاری بود که به‌طور اتفاقی در زمین‌های خصوصی در حین ساخت کانال‌های آبیاری، ساختمان‌ها و ... کشف می‌شدند. به‌نحوی که نیمی از این‌گونه آثار باستانی که به‌طور اتفاقی در زمین‌های خصوصی کشف می‌شدند به مالک زمین داده می‌شد. قانون فعلی ترکیه در مورد آثار باستانی در سال ۱۹۸۳ به تصویب رسید که طبق این قانون دولت مالک کلیه آثار فرهنگی-تاریخی می‌باشد [۲۱] اما یابندگان اموال منقول فرهنگی به‌صورت تصادفی، حق دریافت پاداش دارند. به‌نحوی که ۸۰٪ ارزش مال کشف شده به‌عنوان پاداش به یابنده تعلق می‌گیرد که در صورت مالکیت زمین برای شخص ثالث، این پاداش به‌طور مساوی بین یابنده و صاحب زمین تقسیم می‌شود [۲۲]. این در حالی است که قانون فعلی ایران در مورد پرداخت حق‌الکشف، پاسخ‌گوی نیاز جامعه در راستای صیانت از میراث فرهنگی و در مقابل حفظ حقوق افراد نمی‌باشد که در ادامه به آن اشاره خواهد شد [۲۰]. مطابق بند «۲» «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیر مجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیای عتیقه و آثار تاریخی که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یک‌صد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد» در صورت کشف تصادفی اموال فرهنگی-تاریخی، کاشف مکلف است آنها را در اسرع وقت به نزدیک‌ترین اداره فرهنگ و آموزش عالی (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی فعلی) ارائه دهد. در این مورد هیئتی مرکب از قاضی شرع، دادستان محل و رئیس اداره فرهنگ و آموزش عالی با نمایندگان آنها با حضور یک نفر کارشناس اهل‌خبره تشکیل و در صورتی که اشیای مکشوفه از ملک شخصی باشد، در مورد فلزات قیمتی و جواهرات پس از توزین، معادل دو برابر بهای روز ماده خام آن و در مورد سایر اشیای، نصف بهای تقویم شده به کاشف پرداخت خواهد شد. چنانچه اشیای مکشوفه از غیر ملک شخصی به دست آید به میزان نصف حق‌الکشف مقرر در بخش اول به کاشف پرداخت خواهد شد. بنابراین

در این قانون، برای فردی که کشفیات تصادفی داشته، حقی با عنوان «حق الکشف» تعریف گردیده است. این در حالی است که تبصره «۱» ماده (۵۶۲) قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم مجازات‌های تعزیری و بازدارنده)^۱ را می‌توان نوعاً نسخ قانون مذکور دانست [۲۳]. این تبصره، کشفیات تصادفی اموال فرهنگی-تاریخی را مشمول محکومیت یابنده به ضبط اموال مکشوفه به نفع وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی دانسته است.^۲ بررسی اصول و قواعد فقهی به‌عنوان روح قوانین داخلی، حاکی از آن است که، تقریباً به رساله هر مجتهد شیعه‌ای که رجوع شود، بخشی از آن به نام گنج دیده می‌شود. آنچه از اتفاق نظر و اجماع فقهای شیعه تا به امروز به دست می‌آید، این است که گنج و اموال یافت شده با رعایت شروطی خاص، متعلق به یابنده است و یابنده، صرفاً می‌بایست خمس آن را به حکومت اسلامی پرداخت نماید.^۳ مسئله کشف گنج و این نکته که بیست درصد مالیات باید به دولت پرداخت شود از نکات قابل توجه در قوانین برخی کشورهای دیگر نیز می‌باشد. فقه شیعه نیز عیناً همین مقدار را در مورد اشیاء عتیقه مکشوفه، گنج و زیرخاکی دارد. با این تفاوت که نام این مالیات را با همان درصد، خمس گذاشته است [۲۰]. طی قرن‌ها، هزاران مجتهد، سینه‌به‌سینه این مسئله را حفظ کرده‌اند اما امروز تفسیری متفاوت، گنج، عتیقه،

۱. «هر کس اموال تاریخی-فرهنگی موضوع این ماده را حسب تصادف به دست آورد و طبق مقررات سازمان میراث فرهنگی کشور نسبت به تحویل آن اقدام ننماید به ضبط اموال مکشوفه محکوم می‌گردد.
۲. تبصره «۱» ماده (۵۶۲) قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵ با اصلاحات و الحاقات: هر کس اموال تاریخی-فرهنگی موضوع این ماده را حسب تصادف به دست آورد و طبق مقررات سازمان میراث فرهنگی کشور نسبت به تحویل آن اقدام ننماید به ضبط اموال مکشوفه محکوم میگردد.
۳. مرحوم شیخ صدوق که بیشتر رویکرد حدیثی داشت و عین عبارت ائمه (ع) را به‌عنوان فتوای فقهی بیان می‌نمود، در «من لایحضره الفقیه» بیان داشته‌اند که؛ حلی از امام صادق درباره حکم گنج پرسید؛ حضرت فرمودند: در آن خمس است ۲۴.

Sadug M. Man la yahduru al-Faqih. Qom: Islamic Publications Affiliated to Jame'ah Modarresin Qom. 1992;1413..

شیخ طوسی (ره) در الخلاف، وجوب خمس گنج و اعتبار نصاب در آن را بدون مخالف در نزد امامیه و اهل سنت دانسته و دلیل این فتوای را اجماع دانسته و بیان داشته‌اند که «خمس گنج مدفون، لازم است و وجوب نصاب در آن، در نزد شیعه و شافعیه معتبر است، مالک و ابوحنیفه خمس قلیل و کثیر آن را لازم می‌دانند. دلیل امامیه بر این فتوای اجماع است ۲۰. علیشاهی قلعه جوقی د. پژوهشی در مالکیت گنج و میراث فرهنگی و قوانین مربوط به آن. دانشنامه حقوق اقتصادی. ۱۵، ۲۰؛ ۶۱۲۱. شیخ انصاری نیز در کتاب الخمس بیان داشته‌اند که: در گنج‌ها، خمس واجب است به ادله سه‌گانه. جماعتی گنج را به مال پنهان شده زیر زمین تعریف کرده‌اند، شهید در مسالک و روضه به این تعریف «با قصد مخفی داشتن» را اضافه کرده است و فرموده؛ مالی که خودبه‌خود مخفی می‌گردد حکم لقطه را دارد».

همچنین امام خمینی (ره) در تحریرالوسیله بیان داشته‌اند که مرجع تشخیص چیزی که به آن گنج گفته می‌شود عرف است. پس اگر صاحب آن را نشناسد چه در شهرهای کفار باشد یا در زمین موات یا زمین مخروبه از بلاد اسلام باشد چه اثر اسلام بر آن باشد یا نه در همه این صورت‌ها ملک یابنده‌اش می‌باشد و لازم است خمس آن را بپردازد. ولی اگر در زمین ملکی خودش که با خریدن و مانند آن مالک آن شده گنج پیدا کند، در صورتی که احتمال بدهد که متعلق به مالک قبل است، باید آن را به اطلاع او برساند و اگر او از آن بی‌اطلاع بود، به مالک قبل از او اطلاع دهد تا برسد به کسی که از آن خبر ندارد یا به کسی برسد که احتمال نمی‌دهد مال او باشد پس متعلق به یابنده‌اش می‌باشد.

و عمومی نشان می‌دهد که از ابتدای انقلاب اسلامی (به واسطه تعدی‌های بسیار رژیم سابق به حقوق مردمی) تأکید بیشتر بر حقوق خصوصی صورت گرفته است، اما در دهه‌های اخیر انعطاف پذیری بیشتر نسبت به حقوق عمومی مشاهده می‌شود. برای نمونه می‌توان به تأیید قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶ یا اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۹۴^۱ توسط شورای نگهبان اشاره کرد.^۲

«» پرداخت حق‌الکشف از زمان تصویب و ابلاغ قانون تاکنون^۱

با توجه به آمار و اطلاعات ارائه شده از سوی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به‌عنوان نهاد متولی پرداخت حق‌الکشف، با وجود تصویب و ابلاغ «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیر مجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیای عتیقه و آثار تاریخی که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یک‌صد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد» حق‌الکشف پرداخت شده به کاشفان اموال فرهنگی-تاریخی، صرفاً از سال ۱۳۹۸ و با تأکید بر کشفیات «توقیفی» توسط مأموران نظارتی، اجرایی گردیده و سهم حق‌الکشف یابندگان اموال فرهنگی-تاریخی به‌صورت تصادفی، به دلیل عدم تطبیق ضوابط پرداخت حق‌الکشف با مفاد قانون اشاره شده، قابل تأمل و مبهم می‌باشد (در دستورالعمل پرداخت حق‌الکشف اموال فرهنگی-تاریخی توقیفی و اتفاقی، نه تنها اعتبارات در نظر گرفته شده بسیار محدود و تأمین آن از محل اعتبارات هزینه‌ای است، بلکه این مبالغ برای پرونده‌های کشفیات دارای حداقل و حداکثر بوده و عمده آن برای کشفیات توقیفی توسط مأمورین نظارتی در حوزه مبارزه با قاچاق اموال فرهنگی-تاریخی در نظر گرفته شده است).^۳ این در حالی است که پرداخت مبلغ دو میلیون پوند (معادل تقریبی ۱۳۰/۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰ تومان) به مرد اسکاتلندی (Derek McLennan) در سال ۲۰۱۴ بابت کشف و تحویل تعدادی از آثار تاریخی متعلق به عصر وایکینگ‌ها به موزه ملی اسکاتلند

۱. وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، مدیرکل دفتر برنامه‌ریزی و بودجه، نامه شماره ۱۴۰۲۲۷۰۲/۲۶۳۴ مورخ ۱۴۰۲/۰۲/۱۷.
 ۲. جهت کسب اطلاعات بیشتر به دستورالعمل اجرایی پرداخت حق‌الکشف اموال فرهنگی-تاریخی توقیفی و اتفاقی صادره از وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مراجعه شود. توضیح: مطابق تبصره ماده (۷۷) قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ اصلاحی (۱۳۹۴) مقرر گردید: کلیه مبالغ حاصل از اجرای این قانون از قبیل وجوه ناشی از فروش کالا و ارز قاچاق، وسایل ضبطی و جریمه‌های وصولی به حساب ویژه‌ای نزد خزانه‌داری کل کشور واریز می‌گردد. از وجوه واریزی، سالیانه مبلغ دوست میلیارد (۲۰۰/۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال برای مبارزه با قاچاق کالا و ارز متناسب با تأثیر دستگاه‌های متکفل امر مبارزه با قاچاق و برنامه‌های ارائه شده مطابق آیین‌نامه‌ای که به پیشنهاد ستاد و وزارت دادگستری تهیه می‌شود و به تصویب هیئت وزیران می‌رسد، میان کاشفان، دستگاه‌های ذی‌ربط و مراجع رسیدگی‌کننده هزینه می‌گردد. این تبصره برابر بند «۱» تبصره «۱» ماده (۱۱۸) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶-۱۴۰۰) موقفاً اجرا و مقرر گردید: دولت اعتبار مورد نیاز دستگاه‌های مذکور را که از محل درآمد هزینه تاکنون تأمین گردیده است در ردیف‌های اعتبارات عمومی بودجه سنواتی مربوطه لحاظ نماید. از این رو، چنین به نظر می‌رسد که دستورالعمل مورد اشاره بر اساس مبانی قانونی اشاره شده و به‌منظور تشویق مأمورین متکفل امر مبارزه با قاچاق اموال فرهنگی-تاریخی تهیه و تدوین گردیده است.

که در مزرعه خود کشف کرده بود^۱ [۱۵] در مقایسه با اعتبارات هزینه شده در حوزه حق‌الکشف در کشور ایران که آن هم اخیراً (از سال ۱۳۹۸) محقق گردیده و طی این چهار سال کل مبالغ پرداختی در قالب حق‌الکشف (برای کشفیات توقیفی توسط مأمورین نظارتی و کشفیات تصادفی) متجاوز از ۲۰/۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال نبوده، مصداق بارزی از تفاوت چشمگیر میزان تشویق یابندگان/اهداکنندگان اموال فرهنگی-تاریخی در مقایسه با دیگر کشورهاست. مضافاً اینکه به دلیل برخی سیاست‌های سازمانی و محدودیت منابع مالی، نه تنها بر اساس قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، اطلاع‌رسانی لازم از طریق انتشار و اعلان عمومی و رسانه‌های همگانی این موضوع به آگاهی مردم نرسیده، بلکه تا قبل از سال ۱۳۹۸ و با وجود کشفیات متعدد و اهدا اموال فرهنگی-تاریخی، مبلغی تحت عنوان حق‌الکشف، به کاشفان (اعم از حقیقی و حقوقی) پرداخت نگردیده و یا در صورت پرداخت مبلغ آن ناچیز و خارج از تکالیف مقرر در قانون بوده است.^۲ در جدول ذیل به اعتبارات و مبالغ پرداخت شده در خصوص حق‌الکشف توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی از سال ۱۳۹۸ اشاره شده است.

جدول ۱. اعتبارات حق‌الکشف

سال	اعتبار مصوب (میلیون ریال)	مبلغ حق‌الکشف پرداخت شده (میلیون ریال)
۱۳۹۸	۰	۲/۲۶۰
۱۳۹۹	۲۹/۱۰۰	۱۴/۱۰۰
۱۴۰۰	۳۴/۹۲۰	۰
۱۴۰۱	۷/۰۰۰	۳/۴۳۳

مأخذ: استعلام از وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی طی نامه شماره ۱۴۰۲۲۷۰۲/۲۶۳۴ مورخ ۱۴۰۲/۲/۱۷.

۱. پرداخت مبلغ دو میلیون پوند به آقای درک مک‌لنن در کشور اسکاتلند در سال ۲۰۱۴ بابت کشف و تحویل تعدادی اموال تاریخی شامل دستبندها و سنجاق‌های نقره، یک حلقه طلا، یک صلیب مسیحی میناکاری شده و یک سنجاق طلای پرنده‌شکل متعلق به عصر وایکینگ‌ها، در مزرعه دامفریز و گالووی.

۲. استعلام وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی (مدیرکل دفتر برنامه‌ریزی و بودجه، نامه شماره ۱۴۰۲۲۷۰۲/۲۶۳۴ مورخ ۱۴۰۲/۲/۱۷).

تعریف اموال فرهنگی-تاریخی و نحوه پرداخت پاداش به کاشفان این اموال در سایر کشورها

در این بخش با بررسی قوانین برخی کشورها در حوزه میراث فرهنگی، به مالکیت و نحوه برخورد دولت با یابندگان و اهداکنندگان اموال فرهنگی-تاریخی پرداخته می‌شود. در کشورهای انگلستان، ولز و ایرلند شمالی که دارای سابقه تاریخی می‌باشند، برابر قانون گنج ۱۹۹۶ به یابندگان اموال فرهنگی-تاریخی مشروط بر اینکه یافته خود را حداکثر ظرف مدت ۱۴ روز پس از کشف یا ۱۴ روز پس از اینکه یابنده متوجه شد که یافته وی گنج بوده^۱ و به مراجع ذی صلاح گزارش دهد، پاداش تعلق می‌گیرد^۲ [۲۶].

مطابق قوانین فرانسه نیز، دولت متعرض مالکیت یابنده یا صاحب زمین نسبت به اثر یافت شده در آن نیست، اما چنانچه مالک در صدد فروش آن باشد، دولت جهت خرید آن از حق اولویت برخوردار است. در فروش عمومی آثار نیز حق اولویت با دولت است. البته کشفیات غیر مجاز تجاری، در تمام کشورها، تماماً متعلق به دولت است و حفاران غیر مجاز نیز برابر قوانین داخلی هر کشور مجازات خواهند شد.

در کشور آسیایی-اروپایی ترکیه اما موضوع متفاوت است. دولت ترکیه در هر حالت (پس از کشف و یا حتی قبل از کشف اموال فرهنگی-تاریخی) و بدون انجام هیچ‌گونه اقدام مثبت دیگری از حقوق مطلق مالکیت و تملک نسبت به این آثار برخوردار است. طبق قوانین عمومی ترکیه، هنگامی که یک شی تحت پوشش قانون قرار گرفت، مالکیت آن به مالکیت دولتی تبدیل می‌شود. اگر شی به‌طور غیرقانونی از کشور

۱. مثلاً پس از تمیز کردن آن، با بررسی دقیق تر آن در تاریخ بعدی، یا پس از توصیف یا نشان دادن آن به کارشناسان یا ... و اینکه متوجه شد که یافته او ممکن است گنج باشد.

۲. مطابق این قانون، گنج عبارت است از: الف) اشیایی که حداقل ۳۰۰ سال قدمت داشته باشد به شرط اینکه: (۱) سکه نباشد اما دارای ترکیبات فلزی بوده و حداقل ۱۰ درصد وزن آن فلز گران‌بها باشد، (۲) هنگامی که یافت می‌شود، حداقل یکی از دو سکه موجود در همان یافته، در آن زمان حداقل ۳۰۰ سال قدمت داشته و دارای آن درصد فلز گران‌بها نیز باشد، (۳) هنگامی که یافت می‌شود، حداقل یکی از ۱۰ سکه موجود در همان یافته، در آن زمان حداقل ۳۰۰ سال قدمت داشته باشد (ب) هر شی با قدمت حداقل ۲۰۰ سال که متعلق به قسمت (الف) باشد. ج) اشیایی که گنجینه‌ای هستند (د) هر شیئی که در زمان یافته شدن، قسمتی از کل یافته باشد به نحوی که: (۱) شی در بند «الف» یا «ب» یا «ج» بوده و در همان زمان یا قبل از آن یافت شده است یا (۲) شیئی که چنانچه در زمان خود پیدا می‌شد به شرط اینکه در بند «الف» یا «ب» قرار می‌گرفت گنج محسوب می‌شد.

در مقابل، یافته‌های زیر گنج نیستند:

- اشیای طبیعی کار نشده یا مواد معدنی استخراج شده از ذخایر طبیعی یا متعلق به بند «الف».
- اشیایی که می‌توان صاحبان آنها را ردیابی و شناسایی کرد.
- اشیای طبیعی کار نشده، از جمله بقایای انسان و حیوان، حتی اگر در ارتباط با گنج پیدا شوند.
- اشیای کشف شده از ساحل که خراب شده‌اند.
- سکه‌های که تکی پیدا شده و به خودی خود هیچ منبع کشفی ندارند.
- مجموعه‌ای از سکه‌ها که به‌صورت تکی در یک دوره زمانی گم شده‌اند.

در بررسی «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از حفاری‌های غیرمجاز مصوب ۱۳۵۸» پرداخت حق الکشف به کاشفان اموال فرهنگی-تاریخی منوط به تشکیل هیئتی مرکب از قاضی شرع، دادستان محل و رئیس اداره فرهنگ و آموزش عالی با نمایندگان آنها با حضور یک نفر کارشناس اهل خبره گردیده که رویه مذکور تاکنون اجرا نگردیده است. «دستورالعمل پرداخت حق الکشف اموال فرهنگی-تاریخی توقیفی و اتفاقی» نیز که با تأکید بر کشفیات توقیفی توسط مأمورین دستگاه‌های نظارتی تهیه و تدوین گردیده فاقد سازوکار اجرایی لازم مطابق با ضوابط مقرر در قانون جهت پرداخت حق الکشف به کاشفان اموال فرهنگی-تاریخی به صورت تصادفی می‌باشد و صرفاً به تشکیل دو کمیته با عنوان «کمیته تشخیص حق الکشف» و «کمیته پرداخت حق الکشف» که داخلی بوده و تناسبی با مفاد قانون ندارد، اشاره گردیده است. از طرفی، مطابق «دستورالعمل اجرایی پرداخت حق الکشف اموال فرهنگی-تاریخی توقیفی و اتفاقی» مبلغ حق الکشف جهت پرداخت به کاشفان اموال فرهنگی-تاریخی، محدود و حداکثر مبلغ بیست و پنج میلیون تومان در نظر گرفته شده که مغایر با مفاد بند «۲» لایحه قانونی جلوگیری از حفاری‌های غیرمجاز مصوب ۱۳۵۸ می‌باشد.^۱

با این توصیف، می‌توان چنین نتیجه گرفت که در حال حاضر مبالغ پرداختی توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به یابندگان و یا اهداکنندگان اموال فرهنگی-تاریخی مصداق «پاداش کشف» بوده و با توجه به تعریف قانون، عنوان «حق الکشف» را در بر نمی‌گیرد.

مضافاً اینکه در قانون اشاره شده، به نحوه و چگونگی پرداخت حق الکشف به اموال فرهنگی-تاریخی غیرمنقول (اعم از کتیبه، دفینه، گور دخمه و ...) اشاره‌ای نگردیده و پرداخت حق الکشف به کاشفان از این حیث، دارای خلأ قانونی می‌باشد. در مجموع و با توجه به بررسی‌های به عمل آمده می‌توان گفت که با وجود کشفیات سالیانه و متعدد اموال فرهنگی-تاریخی از زمان تصویب قانون تاکنون، پرداخت حق الکشف به یابندگان و اهداکنندگان اموال فرهنگی-تاریخی تناسبی با «لایحه قانونی جلوگیری از حفاری‌های غیرمجاز مصوب ۱۳۵۸» ندارد، اما اقدامات اخیر وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در این خصوص (از سال ۱۳۹۸ تاکنون) که در راستای تشویق و ترغیب کاشفان اموال فرهنگی-تاریخی به تحویل اشیاء و جلوگیری از خروج و قاچاق آن به خارج از کشور صورت گرفته ارزشمند و شایسته توجه است.

۱. مطابق بند «۲» «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یک صد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد» (مصوب ۱۳۵۸/۰۲/۱۸)؛ در صورتی که اشیاء مکشوفه از ملک شخصی باشد، در مورد فلزات قیمتی و جواهرات پس از توزین، معادل دو برابر بهای روز ماده خام آن و در مورد سایر اشیاء، نصف بهای تقویم شده به کاشف پرداخت خواهد شد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

کشور ایران با سابقه تاریخی چند هزار ساله، یکی از ۱۰ کشور مهم دارای آثار تاریخی است. تدوین قوانین مؤثر و کارآمد در راستای حفظ و نگاهداشت این میراث ارزشمند یکی از مهم‌ترین وظایف و امور حاکمیتی کشور می‌باشد. در مقابل، آزادی معاملات، خرید و فروش اموال فرهنگی-تاریخی در قوانین داخلی غالب کشورها، وجود موزه‌ها و کلکسیون‌های خصوصی در جهان و بازارهای مشتاق آثار تاریخی (به‌ویژه خریداران آثار کهن شرق از جمله کشور ایران) نبود سیستم اطلاع‌رسانی جامع در خصوص خرید و فروش اموال فرهنگی-تاریخی در حراجی‌های بین‌المللی و بازارهای مکاره، وجود قوانین قدیمی و غیرمتناسب با شرایط جامعه کنونی و در مقابل گستردگی، تعدد و تکثر منابع تاریخی کشور، دورنمای پیچیده و مبهمی را از امکان نگاهداشت این منابع ملی برای نسل‌های پیش رو ترسیم می‌کند.

یکی از راه‌های پیشگیری از قاچاق اشیای فرهنگی-تاریخی و خروج آن از کشور، در وهله اول، تأمین امنیت بیشتر برای به رسمیت شناختن مالکیت افراد و ایجاد مشوق‌های لازم و حمایت از کسانی است که دارنده این قبیل اشیاء هستند. بدیهی است که اقدام به خارج کردن این اشیاء، لزوماً به دلیل کسب سود نیست و گاهی افراد به خاطر ترس از دست دادن مالکیت خود نسبت به این اشیاء و مصادره آن به انحاء مختلف، اقدام به خروج این اموال از کشور می‌کنند. برخی از افراد به صورت تصادفی شیئی تاریخی را کشف می‌کنند اما از عواقب اعلام آن به مراجع ذی‌ربط می‌ترسند؛ در حالی که اگر بُعد معنوی و مادی این موضوع، بیشتر مورد توجه قرار گیرد و آگاهی بخشی عمومی و شفافیت لازم در این زمینه مهیا شود، چه‌بسا افراد بسیاری انگیزه پیدا می‌کنند تا آنچه را به صورت تصادفی کشف کرده‌اند به وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی تحویل دهند.

در حال حاضر «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یک‌صد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد» تنها منبع قانونی موجود جهت تشویق یابندگان اموال فرهنگی-تاریخی در کشور است که به دلایل عمده ذیل قابل اجرا نمی‌باشد:

❶ عدم تطبیق قانون با احکام فقهی،

❷ نبود آیین‌نامه اجرایی قانون و فرایند دریافت حق‌الکشف^۱ در خصوص کشفیات تصادفی توسط افراد،

۱. در قانون مورد نظر صرفاً به این موضوع اشاره شده است که؛ کاشف مکلف است یافته‌ها را در اسرع وقت به نزدیک‌ترین اداره فرهنگ و آموزش عالی، ارائه دهد. لذا تعریف بازه زمانی در توضیح «(سرعت وقت» ضروری به نظر می‌رسد. از این رو چنانچه یابنده‌ای با حسن نیت، اموال فرهنگی-تاریخی را به صورت کاملاً تصادفی بیابد و بنا به دلایلی موجه، موفق به تحویل آن به مراجع ذی‌ربط نشده و یافته‌ها را پس از گذشت زمان به مرجع متولی تحویل دهد، با توجه به سکوت قانون و نبود آیین‌نامه اجرایی در این خصوص، سرنوشت دریافت حق‌الکشف به وی مبهم می‌باشد.

۱۳ عدم تشکیل هیئت مرکب از قاضی شرع، دادستان محل و رئیس اداره فرهنگ و آموزش عالی تصریح شده در قانون از زمان تصویب آن تاکنون،

۱۴ به کار بردن عبارت «در اسرع وقت» در متن قانون^۱ دارای ابهام بوده و به نظر تعابیر سلیقه‌ای افراد در توجیه مدت زمان مورد نظر قانونگذار را در پی خواهد داشت،

۱۵ محدودیت‌های مالی و بودجه‌ای و در مقابل تعداد زیاد اشیا فرهنگی-تاریخی در اقصی نقاط کشور و متعاقب آن عدم تطبیق مقدار حق‌الکشف متناسب با میزان تعیین شده در قانون.^۲

از این رو پیشنهاد می‌شود:

قانون فعلی متناسب با شرایط کنونی جامعه با رعایت ملاحظات ذیل، مورد اصلاح و بازنگری قرار گیرد تا ضمن دارا بودن ضمانت اجرای لازم و کافی، ترغیب عموم در تمکین از آن را در پی داشته باشد:

۱ با توجه به گستردگی و کثرت آثار فرهنگی-تاریخی و کشفیات هر ساله این آثار در اقصی نقاط کشور، دولت ضمن افزایش اعتبارات فعلی در این خصوص، سایر مشوق‌ها از جمله؛ معافیت از مالیات، اعطای تسهیلات در حوزه میراث فرهنگی و گردشگری، اعطای لوح‌های افتخار، برخورداری از امتیازات ویژه در حوزه حقوق شهروندی و ... نیز برای یابندگان و اهداکنندگان اموال فرهنگی-تاریخی در نظر گرفته شود. بدیهی است در نظر گرفتن حداقلی مشوق‌ها نیز منجر به برانگیختن انگیزه بسیاری از مردم جهت تحویل اموال فرهنگی-تاریخی که به صورت تصادفی کشف نموده‌اند خواهد شد.

۲ با توجه به تعریف ارائه شده در خصوص «حق‌الکشف» و «پاداش کشف» و در نظر گرفتن سایر ملاحظات موجود از جمله محدودیت منابع مالی، در بازنگری قانون، عبارت «حق‌الکشف» به «پاداش کشف» تغییر یابد تا دولت نیز در پرداخت آن از اختیارات بیشتری برخوردار باشد.

۳ ترتیبی اتخاذ شود تا به کشفیات اموال فرهنگی-تاریخی غیر منقول به صورت تصادفی نیز پاداش کشف تعلق گیرد.

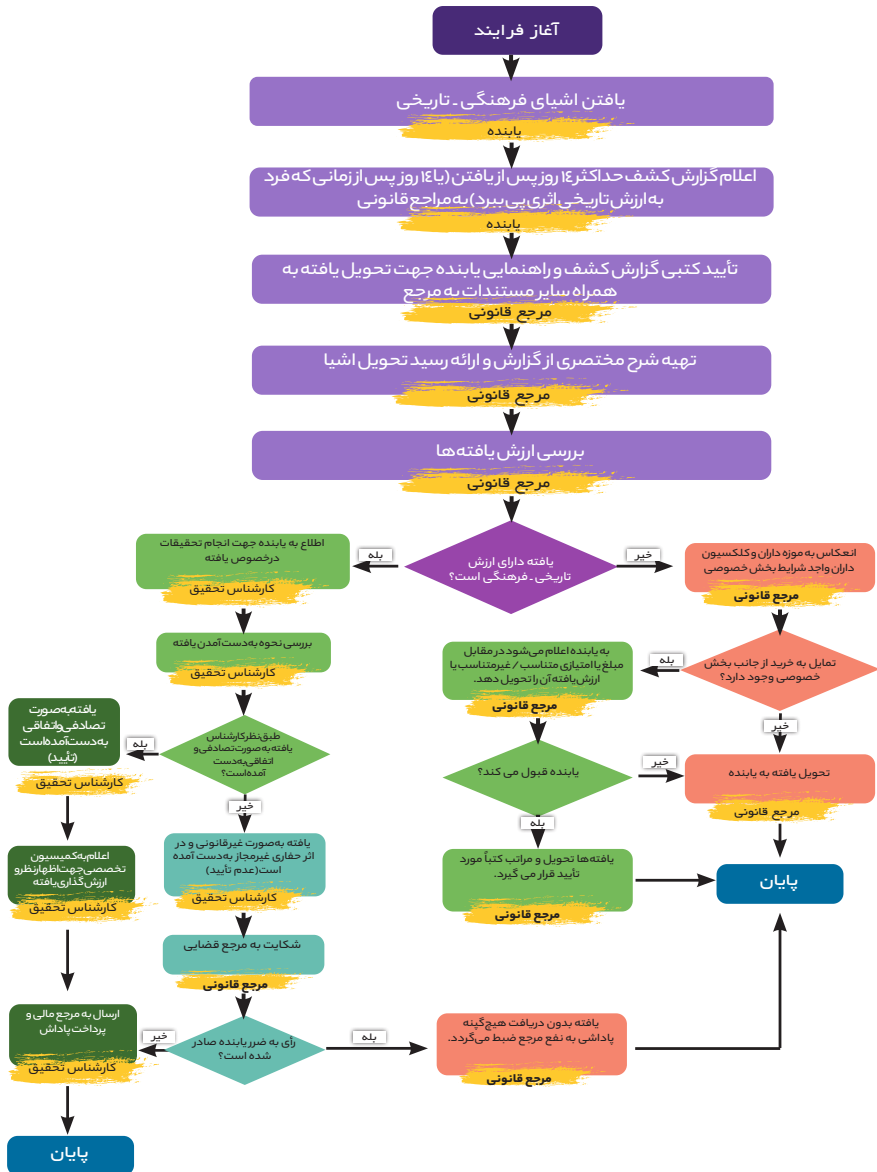
۴ فرایند تحویل یافته‌های فرهنگی-تاریخی به صورت تصادفی و نحوه پرداخت پاداش کشف توسط

۱. در صورت کشف تصادفی اموال فرهنگی-تاریخی، کاشف مکلف است آنها را در اسرع وقت به نزدیک‌ترین اداره فرهنگ و آموزش عالی ارائه دهد.
۲. پرداخت معادل دو برابر بهای روز ماده خام در مورد فلزات قیمتی و جواهرات و در مورد سایر اشیا، پرداخت نصف بهای تقویم شده اشیا و در صورتی که اشیا مکشوفه از غیر ملک شخصی به دست آید، پرداخت نصف حق‌الکشف مقرر در قسمت اول به کاشف.

عموم با رعایت ملاحظات ذیل تدوین و به نحو مطلوب برای عموم اطلاع رسانی گردد:

- پرداخت پاداش کشف شامل چه نوع از یافته‌های باستان شناسی می‌شود؟
  - چه نوع اطلاعاتی در مورد یافته‌ها از سوی یابنده لازم است؟
  - آیا کاشف از نظر قانونی موظف به گزارش تمام یافته‌هاست؟
  - پرداخت پاداش کشف به کاشفان چه مدت زمانی طول خواهد کشید؟
  - چه کسی/کسانی به اطلاعات مربوط به یافته‌های کاشف دسترسی خواهند داشت؟
  - چه توصیه‌هایی برای یابندگان و اهداکنندگان اموال فرهنگی-تاریخی لازم است؟
  - چه اموالی واجد شرایط دریافت پاداش کشف نیستند؟
  - اگر یابنده مالی را پیدا کند که ممکن است در زمره اموال فرهنگی-تاریخی باشد، باید چه کار کند و به کجا تحویل دهد؟
  - اگر یابنده یافتن اموال را گزارش نکند چه می‌شود؟
  - چه کسانی واجد شرایط دریافت پاداش کشف هستند؟
  - چه کسانی واجد شرایط دریافت پاداش کشف نیستند؟
- بهره‌گیری از نمودار پیشنهادی ذیل می‌تواند به‌عنوان یک فرآیند در این خصوص مورد استفاده قرار گیرد:

نمودار ۱. مراحل تحویل و پرداخت پاداش به یابندگان و اهداکنندگان آثار تاریخی-فرهنگی

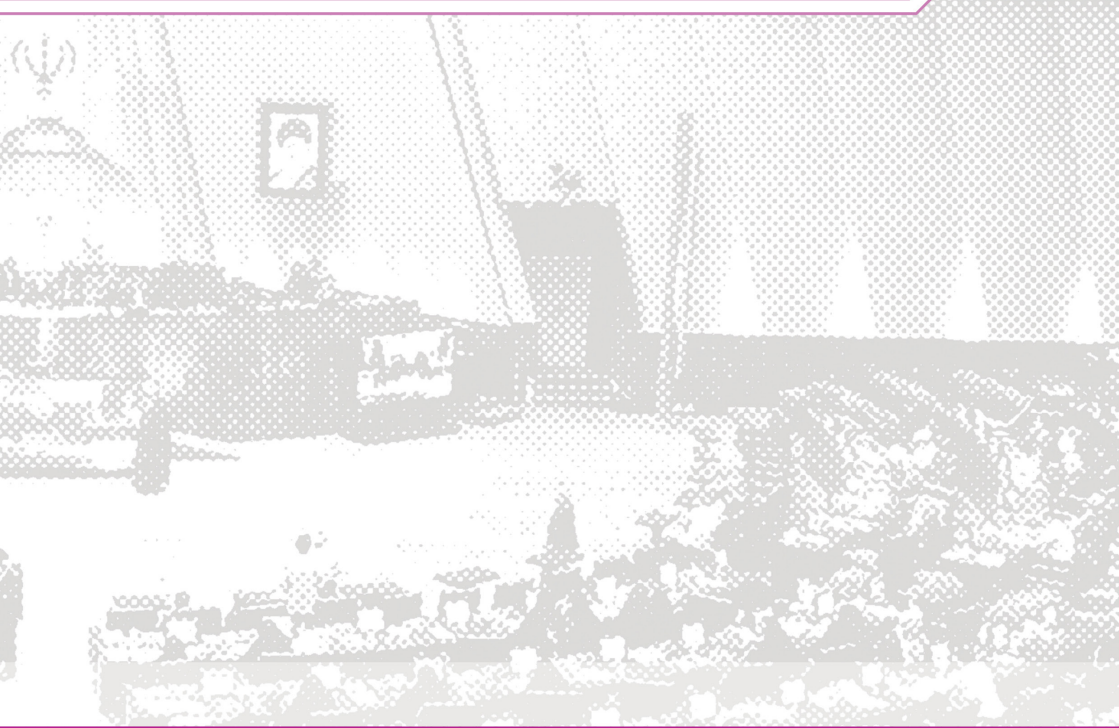

1. Davaran F. Continuity in Iranian identity: Resilience of a cultural heritage: Routledge; 2010.
2. Blake J. UNESCO's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage: the implications of community involvement in 'safeguarding'. Intangible heritage: Routledge; 2008. p. 59-87.
3. Campbell PBJJocp. The illicit antiquities trade as a transnational criminal network: Characterizing and anticipating trafficking of cultural heritage. 2013;20(2):113-53.
4. Prott LV, editor Strengths and Weaknesses of the 1970 Convention: An Evaluation 40 years after its adoption. Second Meeting of States Parties to 1970 Convention; 2012.
5. Gould EH. American independence and Britain's counter-revolution. Past & Present. 1997;154(1):107-41.
6. Sandage SA, Divided AMH. The Lincoln Memorial, the Civil Rights Movement, and the Politics of Memory, 1939-1963, 80 J. Am Hist. 1993;135:136.
7. Sosa M, Ahmad L. Urban portraits: Preserving the memory of modern architectural heritage in the United Arab Emirates. Urban Modernity in the Contemporary Gulf: Routledge; 2021. p. 246-63.
8. Shakour S. The Role of Contemporary Biographical Museums in Heritage Conservation in the UAE. International Journal of Multidisciplinary Studies in Architecture and Cultural Heritage. 2018;1(1):1-27.
9. Eldean RS. The Role of Contemporary Universal Museums in Establishing a Dialogue Between Different Cultures: Louvre-Abu Dhabi Museum as an Example in the Arab World. JOURNAL OF TOURISM RESEARCH V 26 June 2021. 2021:66.
10. Kazan SJMR. Sharjah: The United Arab Emirates' Museum Partnership. 2017(21):23-33.
11. Eisvand SF, Hariri N, Zadeh AJJA. Subsistence Digging in Iran's Archeology and the Cultural Heritage. 2018;14:527-52.
12. newspaper I. Discovery and confiscation of 3601 items of Iranian cultural-historical objects destined for Dubai at the Imam Khomeini International Airport. Iran newspaper. 2023;8169(8169):8169.
۱۳. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شفیعا، سعید، گزارش «ارائه بسته تقنین در راستای حمایت از یگان حفاظت میراث فرهنگی»، ۱۴۰۰، شماره مسلسل ۱۸۴۷۸.
14. Brodie NJVJTL. Historical and Social Perspective on the Regulation of the International Trade in Archaeological Objects: The Examples of Greece and India. 2005;38:1051.
15. Owen OJBA. Galloway's Viking treasure: the story of a discovery'. 2015;140:16-23.
16. Makowska A, Oniszczyk A, Sabaciński MJOA. Some remarks on the stormy relationship between the detectorists and archaeological heritage in Poland. 2016;2(1).
۱۷. شفیعا، سعید و همکاران، «گزارش تقنین در مورد اصلاح موادی از قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ (شخصی‌ها و فرایند ثبت آثار غیرمستقل)»، ۱۴۰۱، شماره مسلسل ۱۸۲۲۴.
۱۸. مرکز پژوهش‌های مجلس، (۱۳۵۸) «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و کاوش به قصد به‌دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی که بر اساس ضوابط بین‌المللی مدت یکصد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد».
۱۹. مرکز پژوهش‌های مجلس، (۱۳۸۱) هیئت وزیران، «ابین نامه اموال فرهنگی، هنری و تاریخی نهادهای عمومی دولتی».
۲۰. علیشاهی قلعه جوقی، ابوالفضل و دهقان سیمکاتی، مهدی، «پژوهشی در مالکیت گنج و میراث فرهنگی و قوانین مربوط به آن»، دانشنامه «حقوق اقتصادی»، ۱۳۹۳، شماره ۶.
21. Özel SJIJoLI. Under the Turkish Blanket Legislation: The Recovery of Cultural Property Removed from Turkey. 2010;38(2):177-84.
22. Özsunay EJljocp. Protection of cultural heritage in Turkish private law. 1997;6(2):278-90.
۲۳. مرکز پژوهش‌های مجلس، (۱۳۷۵) «کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تجزیرات و مجازات‌های بازدارنده)».
24. Saduq M. Man la yahduru al-Faqih. Qom: Islamic Publications Affiliated to Jame'ah Modarresin Qom. 1992;1413.
۲۵. پروین، خیرالله و همکاران، «حکومت اصل چهارم قانون اساسی بر عموم و اطلاق سایر اصول، حکومت اسلامی» سال هفدهم، ۱۳۹۱، شماره ۴.
26. Richardson I, Wyatt SJP-MA. Report of the Portable Antiquities Scheme 2020. 2022;56(2):215-23.
۲۷. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، «ترمینولوژی حقوق»، گنج دانش.
۲۸. کاتوزیان، ناصر، «مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران»، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۲، صفحه ۲۴۹.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۲۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir